

„Sociologický časopis”, Praga, nr. 4, 1981

Cunoscuta revistă de sociologie cehoslovacă, care apare la Praga, publică în numărul 4 de anul trecut, sub semnătura lui Jiří Buriánek, un interesant studiu de metodologie (*Cu privire la raportul între ipoteze și scopul cercetării*), care dezbate interrelațiile existente între scopul cercetării sociologice empirice și tipul de ipoteze științifice disponibile.

Subliniind că această problemă are o semnificație deosebită pentru o strategie adecvată a cercetării sociologice, în măsura în care ipoteza reprezintă unul dintre cele mai importante elemente ale debutului oricărei investigații științifice, J. Buriánek schițează în studiul său, principalele aspecte legate de pregătirea și planificarea cercetărilor sociologice de teren. Criticând tendința, des întâlnită în asemenea cercetări, de „rupere” a scopului cercetării (formulat încă din faza proiectului) de etapa elaborării ipotezelor de lucru (formulate, adesea, în etape ulterioare sau urmând necesitățile clasificării cerute de calculator), autorul consideră că această tendință criticabilă se află la granița practicării unei sociologii științifice sau diletante, influențând negativ eficacitatea cercetării și validitatea rezultatelor. În acest sens, se poate releva faptul că ipoteza imprimă, încă de la început, un caracter cu adevărat științific cercetării, epistemologii contemporani insistând asupra ideii că „așa cum este ipoteza așa va fi și cercetarea”.

Într-adevăr, ipoteza este dependentă de scopul cercetării, nu numai din punct de vedere al tipului informației obținute și al calității acesteia. În consecință, stabilirea scopului și obiectivelor cercetării reprezintă un prim „filtru” prin care problema care a generat-o se transformă în obiect de studiu și, implicit, într-un sistem de ipoteze care o ghidează. În condițiile în care scopul oricărei cercetări este legat de tipul de informare necesară, elaborarea ipotezelor trebuie să exprime, încă de la început, în mod clar și fără echivoc, această cerință.

În mod general, formularea obiectivelor concrete ale cercetării este influențată de informațiile despre *situația* obiectului de studiu (a fenomenului sau evenimentului reprezentând problema științifică care a generat investigația) și despre *locul* apariției acestuia.

O cantitate suficientă de cunoștințe despre aceste două aspecte permite cercetătorului ierarhizarea scopurilor investigației, într-o formă ascendentă, în funcție de tipul de informație despre *temă* și *subiect*, scontată că se va obține: a. *scopuri orientative* — definind cercetarea aceluși domeniu despre care nu există la dispoziție o cantitate suficientă de informații despre *temă* și *obiect* (de exemplu, un nou fenomen social, o populație care trebuie identificată etc.); b. *scopuri descriptive* — reprezentând un tip superior de informație în care lipsesc totuși, cunoștințe despre *obiect*, cercetarea fiind centrată pe descriere cantitativă și evaluare calitativă; c. *scopuri explicative* — definind mai ales cercetarea fundamentală legată de mari „ambiii teoretice”, care constau în explicarea fenomenelor și formularea raporturilor cauzale între variabile. Ele solicită un tip de informare în care există relativ suficiente cunoștințe, atât despre tematică cît și despre *obiect*. d. *scopuri socio-tehnice* — constituind cea mai exigentă sarcină a cercetării, unde există suficiente cunoștințe despre tematică și parțial, despre *obiect*. Soluția pentru realizarea lor este informarea de tip descriptiv, aceste scopuri fiind, de fapt, cuprinse în orice plan de cercetare, fie explicit, fie implicit.

Necesitatea operării unei legături între scopurile cercetării și bilanțul informațional prealabil despre *temă* și *obiect* are un caracter operațional, prin care se facilitează scurtarea unor etape ale cercetării. Toate tipurile menționate sînt compatibile între ele, întrucît ele se întrepătrund în cadrul oricărei cercetări. Clasificarea lor permite însă, o sesizare mai clară a intențiilor cercetării și evidențierea strategiilor întreprinse în această direcție.

Calitatea informației existente este însă, puternic influențată și de caracterul ipotezelor disponibile în faza de debut a investigației. În plan general, nici-o cercetare nu se poate dispensa de ipoteze, care reprezintă produsul unui sistem de cunoștințe și legități și au un puternic potențial explicativ (evident, nu este vorba de simple presupuneri sau despre ipoteze „post factum”). După părerea unor autori, doar cercetările explorative se pot efectua fără ipoteze. Ipoteza reprezintă, însă,

elementul fundamental al cercetării științifice, deși soluționarea problemelor acestea nu se reduce la utilizarea ipotezelor.

În termeni informaționali, ipotezele ca produse *output* (de ieșire), sînt dependente, din punct de vedere al operaționalității lor, de informația prealabilă (*input*, sau element de intrare) care poate fi: *completă*: dacă ipotezele sînt operaționalizate și este cunoscut procedeu lor de verificare; *suficientă*: dacă operaționalizarea ipotezelor este doar parțială, și lipsește procedeu de verificare; *incompletă*: dacă sînt disponibile ipoteze teoretice presupuse ca fiind potențial operaționalizabile; *insuficientă*: dacă nu sînt disponibile nici-un fel de ipoteze, sau există doar ipoteze teoretice neverificabile în mod empiric.

Odată soluționată problema sistemului de ipoteze ale cercetării, investigatorul trebuie să țină seama cu ce tip de ipoteze va opera: 1. *ipoteze descriptive* (de identificare, de relații și de clasificare), verificabile pe baza informațiilor obținute în urma prelucrării statistico-matematice a datelor; 2. *ipoteze explicative* (cauzale, funcționale), verificabile prin procedee tradiționale dar, adeseori, și prin procedee experimentale.

În anumite cercetări, rezultatele vor depinde, fără îndoială, de tipul ipotezelor inițiale. De-abia în cursul cercetării, ipotezele inițiale mai „slabe” se pot înlocui cu altele mai „puternice”. Aceasta însă, poate ulterior afecta negativ pregătirea și planificarea cercetării și, implicit, formularea scopurilor ei. Pentru acest motiv, este de preferat ca, încă de la început să ținem seama de rangul ipotezelor și de posibilitatea completării ipotezelor mai slabe cu altele mai puternice.

Elaborarea scopurilor cercetării, inclusiv valuarea posibilității aplicării procedeeleor

euristice, sînt bazate pe rezolvarea succesivă a unor probleme. În cursul acestui demers, pot apare întrebări de genul: „*Avem la dispoziție ipoteze?*”, „*Se pot formula ipoteze teoretice?*”, „*Se pot operaționaliza ele?*”, „*Se pot verifica?*” etc., care constituie un gen de bilanț al surseleor de ipoteză și al încadrării problemei într-un anumit context. În mod complementar, apare necesitatea evaluării tipului de ipoteză, procedeu care poate fi algoritmitizat prin următoarele întrebări: „*Ce ipoteze trebuiau verificate după plan?*”, „*Putem dispune de ele?*”, „*Se pot ele înlocui?*”, „*Avem oare la dispoziție ipoteze mai puternice decât cele planificate?*”. În mod practic, în cercetarea de teren se pot distinge 3 situații fundamentale: a. sînt disponibile ipoteze de identificare și ipoteze structurale; b. sînt disponibile ipoteze descriptive; c. sînt disponibile ipoteze explicative. Acestor trei situații le corespund 3 tipuri de informare: *orientativă*, *descriptivă* și *explicativă*.

Evaluarea ipotezelor are avantajul că asigură armonia dintre scopul cercetării și informațiile introductive (prealabile). Din punct de vedere al aportului informațional de perspectivă sau din punct de vedere al potențialului explicativ, bilanțul informațional, împreună cu evaluarea ipotezelor, reprezintă baza unei strategii de acțiune eficiente. În consecință, efortul de apreciere a ipotezelor din punct de vedere gnoseologic (al tipului de informație și al valorii informaționale) contribuie la delimitarea clară a scopului cercetării și la o succesiune adecvată a procedeeleor metodologice, inclusiv la prelucrarea și interpretarea validă a datelor.

Sorin M. Rădulescu

„La Pensée”, nr. 221/222 (Juillet-Août) 1981

Ancorindu-se tot mai profund în realitățile social-politice și culturale ale țării, cunoscuta revistă franceză „La Pensée” consacră, în numărul 4/1981, prima parte a studiilor sale unor aspecte de fond ce alcătuiesc „*Spectacolele franceze de ieri și de azi*”. O altă parte a materialelor este grupată sub titlul sugestiv „*Mass-media și Ideologia*” care abordează probleme politice și ideologice de mare complexitate și actualitate, între altele, fiind puternic relevat rolul mass-media în promovarea politicii „imperialismului cultural”.

Dintre studiile cu care se deschide revista două ne-au reținut în mod deosebit atenția: 1. *Personalitatea franceză astăzi* (p. 9—17) semnat de Anicet Le Pors, renumit teoretician

marxist, profesor la Universitatea din Paris și 2. *Limbile Franței și națiunea* (p. 18—31) de Françoise Madray și Jean-Baptiste Marcellesi, recunoscuți specialiști în problematica limbii și culturii naționale franceze, ambii — cadre universitare.

Analizînd mai întîi cîteva aspecte esențiale ale identității franceze în raport cu criza națională Anicet Le Pors arată că națiunea franceză se numără printre cele mai vechi națiuni „ale lumii moderne”, și subliniază că actuala criză este, „înainte de toate, națională”, ea fiind „criza unui mod de producție care se reflectă în toate aspectele sale asupra întregii vieți sociale” (p. 10).

Analiza „bazelor materiale ale națiunii franceze” îl conduce pe autor la formularea concluziei potrivit căreia națiunea franceză reprezintă, pe de o parte, o mare diversitate, iar pe de altă parte, o puternică unitate. Între factorii care au contribuit la înfăptuirea unității și „coerenței naționale franceze”. Anicet Le Pors evidențiază „cultura și limba franceză”. Această unitate și „coerență națională” dobândite — nu fără sacrificii — de către Franța, în decursul istoriei — sînt amenințate profund de actuala criză care reprezintă de fapt, „o agravare deosebit de brutală a crizei sistemului capitalist la sfîrșitul anilor '60 într-un studiu caracterizat ca fiind cel de capitalism monopolist de stat”. Actuala criză a societății franceze pune în cauză bazele naționale ale țării, deoarece ea este „o criză de rentabilitate”, conducînd capitalul monopolist dominant spre o tot mai largă punere în valoare în străinătate, în dauna intereselor naționale, este „o criză a productivității” și a „sistemului monetar internațional”.

Consecințele ce decurg din aspectele naționale ale actualei crize capitaliste franceze — după părerea lui Anicet Le Pors — determină statul să recurgă la căutarea unor forme supranaționale, fapt care amenință înseși prerogativele statale și naționale, fiind tot mai evidentă tendința mării burghezii franceze de a-și disocia propriile ei interese de cele ale națiunii.

În vederea ieșirii din această criză capitalistă „globală”, Anicet Le Pors propune — pentru salvagardarea personalității, originalității națiunii franceze — un model privind „o nouă creștere franceză”, „o concepție franceză a noii ordini mondiale” și „o nouă concepție a independenței”.

Conținutul concentrat al acestei noi concepții, fundamentate de Anicet Le Pors ar fi: reorientarea întregului proces al dezvoltării economico-sociale în direcția satisfacerii, în primul rînd, a intereselor vitale ale „colectivității naționale” a Franței, între care înfăptuirea deplină a politicii „ocupării totale a forței de muncă pe plan național”, reducerea timpului de lucru, îmbunătățirea condițiilor de muncă și de ridicare a gradului de calificare, renunțarea la teza potrivit căreia „profitul” este „criteriul exclusiv” al dezvoltării economico-sociale și completarea acestuia cu alte „criterii sociale și naționale care să țină seama de nivelul de activitate, de gradul de productivitate, de condițiile de independență națională, de obiectivele de cooperare internațională, de respectarea cadrului vieții etc.” (p. 14).

„O nouă concepție franceză asupra unei noi ordini mondiale” ar trebui să reprezinte — după părerea autorului — „expresia personalității franceze” în etapa actuală și, în ace-

lași timp, ea ar fi valabilă pentru toate țările. În mod concret, „noua concepție franceză asupra unei noi ordini mondiale” ar trebui să se constituie dintr-o „solidaritate internațională”, care să cuprindă toate națiunile, indiferent de natura regimului lor politic. În același timp, Anicet Le Pors apreciază că țărilor socialiste le revine un rol sporit în realizarea acestei „solidarități” de tip nou, deoarece acestea, „numai prin simpla lor existență”, apoi prin sprijinul lor, au creat condițiile de emancipare a națiunilor, aflate altădată sub tutelă” (p. 15).

Cea de-a doua dimensiune a „noului ordin mondial” ar trebui să fie — în viziunea autorului — realizarea unei „noi diviziuni internaționale a muncii, care să se substituie celei impuse de ordinea multinaționalelor” și care trebuie să aibă drept bază „dezvoltarea națională autocentrată a fiecărei națiuni cu un conținut anticapitalist, ținînd seama de caracterul specific al fiecărei națiuni” (p. 15).

A treia dimensiune a „noului ordin mondial” ar trebui să o constituie afirmarea „expresiei naționale” în toate organizațiile internaționale. Autorul are, în mod concret, în vedere organizații ca: Fondul Monetar Internațional, Banca Mondială, GATT (General Agreement on Tariffs and Trade) etc., actualmente dominate, potrivit afirmației sale, de S.U.A. De asemenea, Anicet Le Pors consideră că și O.N.U. ar putea contribui mai mult la dezbaterea unora dintre „marile probleme ale umanității, pentru simpla rațiune că fiecare țară, oricare ar fi mărimea ei, contează ca o voce în concertul națiunilor” (p. 15).

Autorul își încheie studiul cu o schemă în care este transpusă concepția sa privind afirmarea națională în epoca contemporană, concepție ce poate fi rezumată în trei idei esențiale: 1. substituirea actualei dezvoltări economico-sociale a Franței cu „o nouă creștere franceză, bazată pe inversarea formulei „ocuparea forței de muncă-investiții-profit, în favoarea societății, a maselor populare; 2. axarea întregii producții, în primul rînd, pe cerințele interne ale societății franceze în ansamblul ei, folosind în acest scop cele mai noi cuceriri ale științei și tehnicii moderne, și 3. o nouă diviziune internațională a muncii” (p. 16). Această concepție implică — așa cum subliniază însuși Anicet Le Pors — profunde „reforme de structură”, precum și creșterea gradului de participare a muncitorilor la conducerea întreprinderilor, a întregii economii naționale, ceea ce, într-o țară capitalistă rămîne încă doar un deziderat (n.n.). De pe pozițiile teoriei marxiste, Anicet Le Pors pledează pentru teza viabilității națiunii care, „departe de a fi o realitate depășită, își afirmă vivacitatea în însăși dezvoltarea crizei sistemului capitalist” și în realizările

obținute de construirea socialismului „într-un număr crescând de țări”.

Referitor la cel de-al doilea studiu, care prezintă de asemenea un deosebit interes pentru cititorii din țara noastră, vom puncta succint doar concluziile formulate de autori în final.

Ținând seama de „tezaurul lingvistic” bogat și variat de care dispune Franța, țară în care există — în afară de *limba franceză*, cu statut de *limbă națională și oficială a statului* — și o serie de limbi „regionale”, „minoritare” cu circulația restrinsă: *catalană, bască, corsicană, germană, bretonă, occitană și sardă*, autorii susțin cu putere ideea progresistă, potrivit căreia, în epoca contemporană, se impune stringent salvagardarea acestei diversități lingvistice care reprezintă un „inestimabil capital pentru o națiune” (p. 30). Din acest unghi de vedere, F. Madray și J. B. Marcellesi se pronunță ferm pentru o politică lingvistică favorabilă atît limbii naționale franceze, cît și limbilor „regionale”, „minoritare”. Ei sînt de părere că această politică lingvistică de apărare a limbii franceze și a celorlalte vorbite pe teritoriul Franței să nu se înfăptuiască nici pe baza superiorității „intrinsece” a limbii franceze, nici stîrnind o „reacție naționalistă”, ci prin crearea unor condiții care să permită, pe lingă afirmarea limbii franceze, instaurarea reală a „autogestiunii regionale” — ca o componentă a autogestiunii politice — care să permită afirmarea nestînjinită a tuturor limbilor vehiculate pe teritoriul acestor țări.

Argumentul deosebit de convingător care pledează pentru o atare politică îl reprezintă

acela, că întregul „tezaur lingvistic” reprezintă „o dublă identitate culturală și lingvistică a Franței”. Această bogăție lingvistică, constituită din cele opt limbi vorbite în această țară, reprezintă — cum bine precizează autorii — tot atîtea mijloace de acces la texte, la relații, la cultură etc., acestea dînd măsura exactă a evoluției societății franceze de-alungul istoriei sale (n.n.).

După părerea autorilor, apărarea tuturor limbilor vehiculate în Franța, problemă de mare actualitate și importanță nu numai lingvistică, ci și politică, este realizabilă doar în condițiile schimbării actualei politici economice, care să pună capăt exodului rural la orașe, și ale înfăptuirii reale a „autogestiunii regionale”.

Problemele lingvistice într-o țară ca Franța se cer a fi soluționate în raport cu importanța și implicațiile lor politice și economice. De aceea, autorii speră ca și în acest domeniu, „calea franceză de dezvoltare”, preconizată de mai multă vreme de forțele politice progresiste, își va dovedi originalitatea” (p. 31).

În sumarul revistei este prezentă — ca de obicei — interesanta rubrică „Cercetări și dezbateri” asupra unor probleme majore cu care se confruntă societatea franceză contemporană pe plan politico-ideologic și social-economic. În încheierea sumarului, sînt prezentate o serie de cărți apărute în Franța în anii 1980—1981, în sociologie, psihologie, etnologie și sociolingvistică.

Eugenia Ștefan

„Sisyphus” — Sociological Studies, Vol. I, 1981

Sub egida Academiei Poloneze de Științe și a Institutului de Filosofie și Sociologie a apărut acest volum-revistă, într-o serie care va continua. Consiliul de conducere al revistei este reprezentat de sociologi bine cunoscuți, din rîndul cărora se remarcă W. Adamski (redactor șef) și Magdalena Sokolowska.

În prefața acestui volum editorii își mărturisesc dorința ca publicația lor să circule printre colegii sociologi de diferite naționalități, specializați în diferite ramuri ale sociologiei. Ei și-au propus prezentarea unor fapte noi, experiențe și idei ce apar în dezvoltarea disciplinei sociologice.

Primul volum ne prezintă probleme ale sociologiei poloneze și opiniile unor cercetători care văd soluții în ceea ce numesc ei „sociologie umanistă”.

Maniera de abordare precum și ideile vehiculate ne îndreptățesc să credem că scopul declarat al revistei va fi atins. Sarcina asumată este asemănătoare cu munca grea a lui Sisif, sugestivă pentru titlul ales al revistei.

Edmund Mokrzycki¹ tratează impactul filosofiei științei asupra sociologiei moderne, accentuat în ultima jumătate de secol.

Sociologia modernă poate fi tratată în două feluri: I — ca o continuare a gîndirii sociale tradiționale și a cercetării sociale; II — ca o disciplină care s-a format în mod conștient după modelul metodologie al filosofiei științei. În acest context filosofia științei este un sistem normativ care implică regulile

¹ *From a Methodological Doctrine to Research Practice.*

procedurii de cercetare. În practică, cei ce se ocupă de filosofia științei nu dau instrucțiuni cercetătorilor cum să procedeze, dar indică *maniera* în care se procedează în știință; ei nu cer ca cercetătorii să-și ajusteze activitatea după anumite standarde, dar ei informează care standarde sint *obligatorii* în știință. În acest context, filosofia științei se poate găsi la un moment dat într-o situație paradoxală: pe de o parte, interesele și aspirațiile sale au fost și sint legate de fizică și alte discipline similare; pe de altă parte, succesele sale țin de legătura ei cu sociologia.

Modelul filosofic al științei, în formă vulgarizatoare, a devenit un element fundamental al sociologilor și funcționează, în principalele ramuri ale sociologiei, ca sistem teoretic de bază. Acest fapt a fost posibil și datorită deprecierii, la un moment dat, a gândirii teoretice în sociologie.

Autorul își susține afirmațiile printr-o cercare vastă de schițare a istoriei trăsăturilor care au avut intenția să creeze sociologia științifică, începînd din anul 1930. În concepția sa, esența problemei nu constă în faptul că idei metodologice, concepte sau sugestii tehnice sint luate din filosofia științei, ci în aceea că influența pozitivist-logică rezultantă este integrată în sociologie prin studii și cercetări de teren, în tehnici de colectare a datelor, în organizarea cercetării sociologice. Autorul consideră că și în anii următori dezvoltarea sociologiei va urma aceeași cale.

Winicjusz Narojek² se ocupă de caracteristicile sociologice ale situațiilor interumane privind recrutarea personalului în instituțiile de stat. Societatea socialistă asigură egalitatea membrilor săi, dar, în același timp, prescrie destul de strict locul la care individul poate să aspire. În structura planificată a vieții colective aceste locuri sint identificate ca locuri de muncă separate și diferențiate în mod funcțional în interiorul structurii.

Diferențierile includ o mulțime de factori, incluzînd însușiri inerente structurii organizaționale, cît și valori individuale. Nu este vorba de fenomenul mobilității sociale, care a fost studiat în toate țările socialiste, ci de a considera societatea socialistă ca o rețea de eforturi individuale orientate către ocuparea pozițiilor dorite în instituțiile respective.

Autorul este de părere că în timp ce societatea socialistă s-a autocreat printr-o organizare planificată a vieții colective, destinele cetățenilor ei sint determinate de largul proces de recrutare a personalului ca singurul mecanism de distribuție al rolurilor publice. De aceea, este necesar ca procesele planifi-

cării sociale să țină seama în mai mare măsură de implicațiile psihologice ale consecințelor lor.

Marcin Czerwinski³, tratînd aspecte ale stilului de viață, consideră că există mai multe stiluri de viață în societatea poloneză contemporană. El încearcă să sistematizeze trăsăturile stilului de viață urban și să desprindă caracteristicile de bază.

În perioada marilor schimbări sociale care au avut loc după război, stilul de viață apare strîns legat de muncă, de dinamica economică, de schimbările intervenite la nivelul structurilor macro- și microsociale.

Industrializarea a făcut necesară trecerea a milioane de oameni din sectorul agricol și cel industrial și în sfera serviciilor. Principala problemă a acestor oameni a fost adaptarea lor la un anumit stil de viață, total diferit de cel din agricultură. Dezvoltarea generală demonstrează că efortul întreprins nu a fost în zadar, însă imperfecțiunile care se mai observă în procesul de tranziție către marile patternuri nu este încheiat. O parte din oameni ajung chiar la sentimente de frustrare, de care caută să se elibereze prin diverse expediente.

Schimbările în stilul de viață afectează într-o anumită măsură și familia. Dacă în trecut familia rurală era predominantă, fiind considerată o unitate de producție cu o diviziune a muncii internă bine stabilită, în prezent acest tip este minoritar. Familia modernă se supune diviziunii general-sociale a muncii. O mare parte din îndatoriri sint preluate de servicii specializate: o parte din prepararea alimentelor, confecționarea hainelor, educație (limitată) a copiilor etc. Modificări apar și în statutul femeii care, în majoritatea cazurilor, lucrează alături de bărbat, aducînd acasă un venit egal cu cel al acestuia.

Participarea la cultură depinde de timpul liber avut la dispoziție și de orașul de reședință. Locuirea într-un oraș mic îi lipsește pe oameni de existența unor instituții de cultură ca teatre, orchestre simfonice, biblioteci specializate, etc. În general, aceste lipsuri sint suplinite prin urmărirea emisiunilor de televiziune și radio.

Aspecte ale stilului de viață prin prisma mecanismelor sale macrosociale și a diferențierii sint tratate, de asemenea, de Aldona Jawlowska și Anna Pawelczynska⁴. Autoarele avansează ipoteza că stilul de viață din societatea poloneză s-a format datorită unor conflicte între procese variate și contrarii, dintre care amintim: existența unor valori și patternuri

² *The Basic Human Relationships in a Socialist Society.*

³ *Elements of the Urban Population's Style of Life. General Aspects and Specific Differentiation.*

⁴ *The Style of Life. Its Macrosocial Mechanisms and Differentiation.*

aparținind vechii societăți, implementate în interiorul noilor contexte socio-culturale; formarea noilor patternuri și atitudini constituind elemente ale stilului-creație, corespunzătoare condițiilor socio-economice și principiilor ideologice ale sistemului socialist.

Un stil de viață unitar apare mai ales în urban, printre salariații întreprinderilor de stat și se manifestă în special la nivelul consumului cultural.

Diseminarea culturii de masă, standardizarea obiectivelor de primă necesitate (mobilă, îmbrăcăminte etc.) un ritm similar de muncă, toate acestea conduc către condiții de viață relativ similare. Astfel se crează stilul denumit

„stilul societății de masă”. Generalizarea unui asemenea stil nu este determinată direct de creșterea proceselor socio-economice. Acest act poate fi realizat la nivelul fiecărui individ, sau al grupurilor informale mici sub influența proceselor care au loc în micro-structură. Stilurile de viață ar fi deci expresia nevoilor individuale și a unor tipuri de personalitate și nu expresia rolurilor sociale.

Interesantă prin problematica abordată, prin ideile valoroase ale articolelor publicate, revista „Sisyphus” se impune de la început ca o publicație de probitate științifică.

Dinu Țenovici

„Voprosi filosofii”, nr. 1, 1982

Expresie a consecvenței cu care publicația sovietică „Voprosi filosofii” a abordat în ultimii ani, îndeosebi, începând din anul 1977, problematica omului și a culturii, strânsă legătură dintre om și cultură, primul număr al acestei reviste pe anul 1982 inaugurează rubrica: „Filosofie-om-cultură”. Aceasta reprezintă, pe lângă reflectarea unor preocupări mai vechi ale colectivului redacțional al amintitei publicații și o meritorie inițiativă a acestuia, de a veni în întâmpinarea celui de-al XVII-lea Congres mondial de filozofie care va avea loc la Montreal, în Canada, în august 1983, pe tema: *Filozofie și cultură*.

Articolul cu care începe noua rubrică a revistei, intitulat: *Cultură-om-filosofie: probleme ale integrării și dezvoltării* (p. 33–51) a fost elaborat de un grup de specialiști de notorietate în problemele culturii din cadrul Academiei de Științe a U.R.S.S., între care: I. T. Frolov, V. J. Kelle coordonatorii acestui grup, E. A. Baller, N. Davidov, A. Ia Zis, V. I. Tolstih, M. A. Vollinski, B. S. Erasov, N. S. Zlobin, V. M. Mejuev.

Autorii au structurat materialul pe următoarele paragrafe: *Acțiune și cultură, Cultură și dezvoltarea omului; Cultură-societate-natură, Intercondiționarea dintre dezvoltarea economică, social-politică și culturală și ideologie și continuitatea în cultură*. Așa cum se subliniază și în preambulul articolului, omul contemporan este confruntat cu o largă gamă de probleme globale ce antrenează numeroase procese și fenomene ale căror consecințe se răsfrâng cel mai adesea asupra vieții materiale și spirituale, într-un cuvânt, asupra *calității vieții* maselor populare. În acest context, problematica culturii este deosebit de actuală, spre ca concentrându-și atenția tot mai multe forțe sociale progresiste și democratice din diferite țări care identifică în cultură nu

numai o componentă de bază a dezvoltării sociale a fiecărui stat, indiferent de regimul politic și de mărimea acestuia, ci și o cale insuficient explorată, în vederea apropiării, colaborării și cooperării între popoare (n.n.).

Diversitatea culturilor în lumea contemporană — ca impact al proceselor internaționalizării vieții sociale — explică, între altele, atenția sporită acordată fenomenului cultural de către autori din diverse părți ale lumii și de diferite orientări. Unul din factorii esențiali, care determină în prezent dezvoltarea culturii, îl constituie „procesul de internaționalizare a vieții sociale” (p. 33–34) generat de evoluția lumii contemporane, în domeniul științei, economiei, tehnologiei etc.

O serie de probleme cu care se confruntă umanitatea în zilele noastre, cum sînt cele „ecologice, energetice, demografice...”, privind dezarmarea etc.” au dobîndit o „însemnătate globală” au determinat numeroase popoare să-și intensifice eforturile în direcția coordonării și armonizării acțiunilor lor, în scopul soluționării problemelor menționate. Una din căile soluționării acestora o constituie dezvoltarea științei care este o componentă esențială a culturii.

Dezvoltarea intensă a mijloacelor de informare și comunicare în masă a contribuit și contribuie într-o măsură sporită la mai rapidă penetrare a informației științifice, tehnice, politice și culturale în rîndul maselor, fapt ce se reflectă nemijlocit și în afirmarea culturii.

În articol este prezentat punctul de vedere, acreditat de către literatura filosofică sovietică din ultimii ani, potrivit căruia „la baza înțelegerii culturii se află activitatea istorică creatoare a omului, însăși dezvoltarea omului, în calitate de subiect al acestei activități” (p. 36). Conform acestei accepțiuni, dezvoltarea

țarea culturii „coincide cu dezvoltarea personalității”. Ținând seama de cele mai sus arătate, autorii articolului înțeleg de fapt prin cultură „unitatea dialectică dintre normă și creație, tradiție și inovație ca realitate a mișcării istorice a umanității. Omul participă la crearea culturii, în calitate de „făuritor”, în același timp, fiind „principalul... rezultat” al culturii.

Conceptul de cultură a societății cuprinde nu numai „bunurile materiale și spirituale”, ci și bogăția materială cuprinsă în ele, precum și „gradul de însușire reală a acestei bogății, pe care o făuresc oamenii, nivelul dezvoltării lor sociale și spirituale, însuși tipul de individualitate ce caracterizează o anumită societate”, iar „progresul social al societății se măsoară și se definește prin amploarea personalității umane create de acesta”. De asemenea, în articol sînt subliniate corelațiile dintre cultură și dezvoltarea economică și social-politică, precum și dintre cultură și ideologie.

Reține în mod deosebit atenția aprecierea potrivit căreia problema dezvoltării culturale „reprezintă una dintre cele mai ascuțite probleme globale ale contemporaneității”, a cărei soluționare reclamă căutări comune, constructive ale întregii umanități progresiste” (p. 51). Autorii articolului încearcă să teoretizeze problema procesului de „integrare a dezvoltării culturale” în epoca contemporană, fenomen pe care aceștia îl concep nu numai ca pe un schimb de valori ale diferitelor popoare, ci ca pe un proces complex, orientat în direcția intereselor „programului social, al dezvoltării omului, personalității” (p. 40).

Rezultă că, în dezvoltarea culturii contemporane, omul deține un rol esențial, în sensul că, de calitatea sa și a societății în care acesta se integrează, depinde și calitatea culturii, a valorilor ei care conferă acelei societăți individualitate și originalitate irepetabile.

Revista cuprinde și alte articole importante, dintre care notăm: — *Valorile morale ale clasei muncitoare* de A. S. Kapto (Riga), *Filosofia marxistă—obiectul și rolul ei în integrarea în cadrul științelor sociale*, de B. M. Kedrov, *Limbă și cunoaștere* de V. A. Zveghintsev, *Pentru continua integrare a cercetărilor în științele sociale* (Din experiența studierii istoriei și culturii popoarelor din Europa Centrală și de Sud-Est), de D. F. Markov.

La rubrica „Comunicări științifice” (p. 113—124), revista inserează raportul lui A. V. Lunacearski, care, deși a fost scris cu 50 de ani în urmă, „nu și-a pierdut însemnătatea nici în zilele noastre” (p. 113), fiind publicat pentru prima oară cu prilejul comemorării a 150 de ani de la moartea lui Hegel. Rubrica „Filosofia peste hotare” reține, în acest număr, atenția cititorilor prin critica îndreptată asupra unor teorii burgheze actuale privind cultura.

Abordînd o tematică deosebit de actuală, „Voprosi filosofii” nr. 1, 1982, reprezintă, pe drept cuvînt, un eveniment editorial de bun augur, nedezmîțînd tradiția de o înaltă ținută științifică a acestei publicații, care a pășit în cel de-al 35-lea an al existenței sale.

Eugenia Ștefan

„Population and Development Review”, New York, nr. 2, 1981

Cunoscuta publicație „Population and Development Review” editată sub auspiciile Centrului de studii politice al Consiliului Populației din S.U.A. publică, în nr. 2, 1981, printre alte studii interesante și studiul semnat de C. Alison Mc. Intosh, *Low Fertility and Liberal Democracy in Western Europe*.

Autorul afirmă că, în ultimele două decenii, declinul fertilității în țările vest-europene s-a accentuat și manifestă o convergență crescîndă către un nivel prin care înlocuirea populației pe termen lung nu mai este asigurată.

Afirmarea pornește de la datele statisticilor demografice conform cărora, în anii, '70 unele țări, înregistrau deja mai multe decese decît nașteri în fiecare an. Prin extrapolare,

se consideră, că dacă tendințele actuale vor persista, populația continentului, ca întreg, va intra în declin către sfîrșitul secolului, iar populația S.U.A. va stagna în jurul anului 2015. Se apreciază, totodată, că cele cîteva țări cu o balanță încă pozitivă între nașteri și decese sînt în această situație numai pentru că au un număr mare de femei în primii ani de reproducere și nu pentru că fertilitatea medie ar fi suficient de ridicată spre a asigura înnoirea populației.

Fertilitatea scăzută și ratele în declin ale creșterii populației pun probleme dificile de adaptare în fața guvernelor și a societății: schimbările în structura pe vîrstă a populației și numărul crescînd de dependenți vîrstnici grevează bazele financiare ale sistemelor de

securitate (asistență) socială ; forțele de muncă vîrstnice sînt afectate de rigidități nedorite pe piețele muncii ; depopularea zonelor rurale pune în discuție formularea politicilor de dezvoltare regională.

În prezent, în rîndul demografilor se conturează tot mai mult convingerea că „modelele în schimbare privind căsătoria și familia sînt astfel structurate încît o răsturnare spontană în domeniul fertilității, suficientă pentru a asigura înnoirea populației, apare ca improbabilă”. Pe de altă parte, mulți economiști occidentali — care cred posibilă creșterea economică în condiții de stagnare a populației la un nivel mai coborît decît în trecutul apropiat — sînt tot mai puțin siguri asupra viitorului creșterii în condițiile intrării populației în declin. În fine, în multe cercuri politice se exprimă îngrijorarea că „o societate vîrstnică își va pierde dinamismul”.

Dintr-o asemenea largă deschidere asupra implicațiilor profunde ale politicilor demografice promovate în țările Europei vestice, C. Alison Mc. Intosh explorează pozițiile și reacțiile caracteristice ale guvernelor din Franța, Republica Federală Germania și Suedia față de fertilitatea scăzută. Opțiunea autorului pentru cele trei țări se întemeiază pe faptul că toate trei au o lungă istorie a fertilității scăzute, față de care factorii politici s-au comportat în moduri diferite ; totodată, fiecare dintre aceste țări a fost inițiator de politici pronataliste, „imprimîndu-și nota specifică asupra ideilor europene privind politica demografică”.

Bazat pe reglementări legislative și pe discuții cu membri ai parlamentelor, cu înalți funcționari de stat, demografi și alți observatori competenți din cele trei țări, ca și din alte țări europene, studiul schițează orientările și acțiunile inițiate în vederea stimulării creșterii populației, orientări și acțiuni constituite ca răspunsuri la experiențele demografice contemporane.

Pe temeiul experienței celor trei țări în definirea unei politici demografice coerente, C. Alison Mc. Intosh indică măsurile posibile (toate indirecte) să stimuleze fertilitatea : eforturile în direcția îmbunătățirii capacității familiilor de a face față cheltuielilor necesare creșterii copiilor prin stimulente financiare de diverse feluri ; reducerea solicitărilor asupra timpului femeii ca mamă și profesional. Se apreciază că asemenea măsuri sînt folosite cu efecte mai mari sau mai mici în țările socialiste din Europa .

În aceeași revistă un studiu este consacrat politicii demografice în U.R.S.S. în anii care au urmat celui al XXV-lea Congres al P.C.U.S. * Așa cum arată autorii, începînd din 1976 în Uniunea Sovietică au avut loc o serie de reuniuni științifice de amploare în centrul cărora s-au aflat problemele populației.

Atît în debaterile reuniunilor științifice și ale celor desfășurate sub auspiciile unor foruri guvernamentale unionale și ale republicilor sovietice, cit și în numeroasele studii publicate de presa sovietică s-au conturat două direcții în gîndirea demografică sovietică : o direcție potrivit căreia măsurile pronataliste ar trebui aplicate uniform pe întreg teritoriul U.R.S.S. și o alta, potrivit căreia asemenea măsuri ar trebui aplicate diferențiat în vederea stimulării prioritare a zonelor cu fertilitate scăzută. După opinia autorilor, exprimată ca o concluzie a studiului, o însemnătate hotărîtoare în reglementarea fertilității ar avea adoptarea de măsuri vizînd reconcilierea relației dintre rolul femeii de om al muncii și cel de mamă, fără de care celelalte măsuri nu pot conduce la efectele preconizate.

În aria tematică de larg interes a evoluției fenomenelor demografice pe mari zone geografice, revista inserează rezultatele investigațiilor privind schimbările survenite în societatea americană în intervalul 1940—1977 în domeniul mortalității și implicațiilor lor proiectate în perspectiva anului 2000 **.

Alte două studii ale revistei sînt consacrate unor aspecte actuale ale evoluției demografice din Malaysia și Kampuchia. Revista mai conține note și comentarii despre discrepanțele dintre veniturile țărilor dezvoltate și ale celor în curs de dezvoltare și impactul acestora asupra evoluțiilor demografice, despre factorii determinanți ai fertilității, date și perspective privind creșterea populației Indiei, prevederi ale noii legi a căsătoriilor în China.

Maria Cernea

* Cynthia Weber, Ann Goodman, *The Demographic Policy Debate in the U.R.S.S.*, p. 279—295.

** Eileen M. Crimmins, *The Changing Pattern of American Mortality Decline, 1940—77, and Its Implications for the Future*, p. 229—254.